

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

ATZINUMS **pārbaudes lietā Nr. 2023-09-27N**

Rīgā

05.12.2023.

Nr. 6-6/40

Par Valsts policijas reidiem izglītības iestādēs

[1] Tiesībsargs ir izskatījis privātpersonas iesniegumu (turpmāk – 1. iesniegums) par Valsts policijas reidiem izglītības iestādēs.

Iesniegumā un tā papildinājumos norādīts, ka 2023. gada 25. janvārī vienā no Siguldas novada vidusskolām (turpmāk – 1. vidusskola) notika policijas reids ar dienesta suņiem nolūkā meklēt izglītojamo rīcībā esošās neatļautās vielas un priekšmetus, tostarp elektroniskās smēķēšanas ierīces. Policijas darbinieki veica pārbaudi vienlaicīgi vairākās skolas telpās, lūdzot izglītojamos nolikt savas personiskās mantas, lai suņi tās varētu apostīt, un vēlāk fiziski pārmeklējot bērna mantas vai bērnu.

Iesniedzējs saskata vairākus pārkāpumus un nepilnības policijas reidu norisē un lūdz tiesībsargam vērtēt reidu norises atbilstību tiesiskajam regulējumam.

[2] Pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 24. panta pirmo daļu, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu Nr. 2023-09-27N. Pārbaudes lietas mērķis ir noskaidrot Valsts policijas reidu izglītības iestādēs un turpmākā administratīvā pārkāpuma procesa norises kārtību un pārliecināties par tās atbilstību normatīvajiem aktiem.

[3] Pārbaudes lietas izskatīšanas laikā tiesībsargs saņēma citas privātpersonas iesniegumu (2. iesniegums) par bērna saukšanu pie administratīvās atbildības par elektroniskās smēķēšanas ierīces glabāšanu. Iesniegums pievienots pārbaudes lietai Nr. 2023-09-27N.

Iesniegumā norādīti šādi apstākļi.

[3.1] Š.g. 4. novembrī iesniedzēja e-pastā saņēma Valsts policijas 2023. gada 31. oktobra lēmumu par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu un viņas dēla saukšanu pie atbildības pēc Bērnu tiesību aizsardzības likuma 78. panta otrās daļas. Lēmumā teikts, ka 2023. gada 31. oktobrī, veicot pārbaudi vienā no Rīgas vidusskolām (turpmāk – 2. vidusskola), pie dēla klasesbiedra atrasta elektroniskā cigarete, ko pirms tam viņam nodeva glabāšanā iesniedzējas dēls. Mirkli vēlāk iesniedzēja saņēma Valsts policijas 2023. gada 4. novembra lēmumu par to, ka lietu nepieciešams nodot Rīgas valstspilsētas pašvaldības Administratīvās komisijas Bērnu lietu apakškomisijai izskatīšanai un lēmuma pieņemšanai.

[3.2] Pārrunājot ar bērnu notikušo, iesniedzēja noskaidroja, ka skolā noticis reids – policija pārbaudīja skolēnu somas. Sporta stundas laikā bērni pamanīja, ka pie ģērbtuvēm stāv policists un direktores vietniece. Kad skolēniem tika atļauts iet pārgērbties, ieejot ģērbtuvē, bērni pamanīja, ka visiem ir atvērtas somas.

Nākamās stundas laikā direktores vietniece pasauca iesniedzējas dēla klasesbiedru, pēc desmit minūtēm arī iesniedzējas dēlu. Bērnu aizveda uz direktores kabinetu, kur bija policijas darbinieks, nepazīstama sieviete civilās drēbēs (šķietami arī policiste), direktore un divas direktores vietnieces. Policists parādīja iesniedzējas dēlam elektronisko cigareti un jautāja, vai viņš zina, kas tas ir. Bērns izstāstīja, ka tās dienas rītā, nākot uz skolu, skolas teritorijā esot ieraudzījis uz zemes elektronisko cigareti un nolēmis to nodot klases skolotājam. Par to izstāstīja klasesbiedram, bet, tā kā nav varējis atrast skolotāju, teica, ka negrib atradumu paturēt. Klasesbiedrs esot piedāvājis ierīci paņemt pie sevis, līdz tiks atrasta klases audzinātāja.

Pēc mutisku paskaidrojumu sniegšanas visu stāstīto bērnam lika uzrakstīt. Rakstot paskaidrojumu, nepazīstamā sieviete jautājusi, kas tas par administratīvo pārkāpumu, kas viņam ir, vai tas ir par kautiņu. Bērns atbildēja, ka viņš nav kauslis, bet tika skolā piekauts. Viņam bija īpaši nepatīkami, ka tas tiek runāts citu bērnu klātbūtnē. Tad direktores vietniece jautāja dēla klasesbiedram, kas ir viņa mamma un par ko viņa strādā, klasesbiedrs nosauca mamma vārdu un atbildēja, ka viņa strādā policijā. Kad iesniedzējas dēls bija uzrakstījis paskaidrojumus, viņam ļāva atgriezties klasē.

[3.3] Iesniedzēja pauž sašutumu, ka par notikušo viņai netika ziņots uzreiz tanī pašā dienā, 2023. gada 31. oktobrī. Turklāt, sazinoties ar dēla klasesbiedra māti, noskaidrojās, ka viņa nav saņēmusi policijas lēmumus.

Iesniedzēja lūdz skaidrot, kādēļ netika informēti vecāki, kāpēc paskaidrojumi no bērniem pieņemti, visiem atrodoties vienā telpā, bez pārstāvju klātbūtnes, kādēļ likumiskajiem pārstāvjiem netika dota iespēja iepazīties ar lietas materiāliem un sniegt paskaidrojumus.

[4] Pārbaudes lietas ietvaros saņemta Valsts policijas 2023. gada 13. marta atbilde Nr. 20/CAnos/16148 (turpmāk – 13. marta atbilde) uz tiesībsarga pieprasījumu, kurā skaidrots reidu rīkošanas tiesiskais pamats un norise.

[4.1] Viens no Valsts policijas pamata uzdevumiem ir preventīvais darbs, kura izpilde paredzēta likuma “Par policiju” 3. pantā, t.i., novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus. Valsts policijas darbinieka pamatpienākumos ietilpst novērst un pārtraukt administratīvos pārkāpumus, noskaidrot pie administratīvās atbildības saucamās personas, atbilstoši kompetencei veikt administratīvā pārkāpuma procesu (10. panta pirmās daļas 6. punkts). Policijas darbiniekam ir tiesības veikt likumā noteiktās procesuālās darbības administratīvā pārkāpuma procesa nodrošināšanai (12. panta pirmās daļas 4. punkts), kā arī izņemt priekšmetus, izstrādājumus un vielas, kuru izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana vai realizēšana ir aizliegta ar likumu (12. panta pirmās daļas 24. punkts).

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 49. panta pirmajā daļā noteikts, ka bērns nedrīkst lietot narkotiskās, psihotropās, toksiskās un citas apreibinošas vielas. Bērns ir aizsargājams no narkotisko, psihotropo, toksisko un citu tādu apreibinošu vielu lietošanas, kurām ir negatīva ietekme uz organismu, no šādu vielu izgatavošanas, tirdzniecības un jebkāda veida izplatīšanas. Savukārt minētā likuma 48. panta pirmā daļa noteic, ka bērns nedrīkst smēķēt, lietot bezdūmu tabakas izstrādājumus, glabāt tabakas izstrādājumus, augu smēķēšanas produktus, elektroniskās smēķēšanas ierīces un to uzpildes tvertnes, kā arī

glabāt un lietot alkoholiskos un enerģijas dzērienus. Bērns ir aizsargājams no smēķēšanas un alkoholisko dzērienu ietekmes. Bērns nedrīkst atrasties smēķēšanai paredzētu izstrādājumu vai ierīču dūmu un tvaika ietekmē. Bērna klātbūtnē nedrīkst smēķēt, lai nodrošinātu viņam no smēķēšanai paredzētu izstrādājumu vai ierīču dūmiem un tvaika brīvu vidi.

Ņemot vērā iepriekš minēto, Valsts policijas primārais mērķis, organizējot pārbaudes izglītības iestādēs, ir narkotisko un psihotropo vielu pieejamības ierobežošana. Savukārt sekundārais mērķis ir smēķēšanas produktu izplatības ierobežošana.

Saņemot pieteikumu no izglītības iestādes, Valsts policija izstrādā preventīvā kontroles pasākuma (reida) plānu, kurā noteikts mērķis, uzdevumi un iesaistītie policijas resursi, ko apstiprina attiecīgās struktūrvienības priekšnieks. Turklāt pirms reida norises Valsts policijas amatpersonām tiek veikta instruktāža, kuras laikā amatpersonas tiek iepazīstinātas ar reida mērķi un uzdevumiem, kā arī tiek izskaidrota policijas darbinieku iespējamā rīcība dažādās situācijās un kārtība, kā preventīvais kontroles pasākums veicams. Valsts policija nepraktizē pārbaužu veikšanu pēc savas iniciatīvas, ja nav saņemts izglītības iestādes pieteikums.

[4.2] Saskaņā ar Administratīvās atbildības likuma 104. pantu administratīvā pārkāpuma procesā var veikt šādas izmeklēšanas darbības: aptauju, pratināšanu, aplūkošanu, apskati, mantu un dokumentu izņemšanu, datu iegūšanu no elektronisko sakaru komersanta, apreibinošo vielu lietošanas pārbaudi un ekspertīzi.

Likumā nav paredzēta tāda izmeklēšanas darbība kā bērna un bērna personīgo mantu pārmeklēšana. Uzsākot administratīvā pārkāpuma procesu, Valsts policijas amatpersonas ir tiesīgas veikt apskati, aplūkošanu, mantu un dokumentu izņemšanu. Līdz ar to reidu laikā policijas darbinieki nav tiesīgi bērnus pārmeklēt iztaustot.

[4.3] Pārbaudes tiek īstenotas, piedaloties izglītības iestādes pārstāvim. Vecāki pārbaudēs nepiedalās, bet gadījumā, ja tiek konstatēts likumpārkāpums, policijas darbinieki sazinās un informē konkrētā izglītojamā likumiskos pārstāvjus, kā arī lūdz ierasties izglītības iestādē.

[4.4] Pārbaudes īsteno Valsts policijas amatpersonas kopā ar speciāli apmācītu dienesta suni (suņiem), piedaloties izglītības iestādes pārstāvim (pārstāvjiem). Pirms pārbaudes uzsākšanas policijas amatpersonas iepazīstina ar sevi un izskaidro izglītojamajiem pārbaudes mērķi un to, kādas darbības tiks veiktas, kādas funkcijas ir dienesta sunim, ko suns darīs pārbaudes laikā, kā būtu vēlams uzvesties bērniem, tostarp, ka nevajadzētu sunim pieskarties, skatīties tam acīs, kaitināt. Ja kāds bērns baidās no suņa, viņš tiek aicināts paiet malā. Jāatzīmē, ka pirms pārbaudes uzsākšanas policijas darbinieki piedāvā bērniem iespēju labprātīgi izsniegt aizliegtās vielas, ja pie viņiem tādas atrodas. Kā norāda policijas darbinieki, tad vairumā gadījumu bērni labprātīgi tās izsniedz. Secīgi pēc tam suns kopā ar kinologu apstaigā telpu (klasi).

Bērna paskaidrojumā tiek fiksēts, ka bērns aizliegtās vielas ir izsniedzis labprātīgi. Ievērojot Administratīvās atbildības likumā noteiktās prasības par pierādījumu nostiprināšanu procesuālā kārtībā, bērna paskaidrojums tiek pievienots administratīvā pārkāpuma lietai. Šī likuma 93. panta ceturtajā daļā noteikts, ka ziņas par faktiem, kuras amatpersonas ieguvušas, īstenojot likumā noteiktās kontroles un uzraudzības funkcijas, ir pieļaujams izmantot kā pierādījumus administratīvā pārkāpuma procesā. Tāpat likuma 19. panta otrā daļa paredz, ka, nosakot administratīvā soda veidu un mēru, ņem vērā izdarītā pārkāpuma raksturu, pie atbildības saucamās personas personību, mantisko stāvokli, pārkāpuma izdarīšanas apstākļus, atbildību mīkstinošos un pastiprinošos

apstākļus, savukārt 20. panta pirmās daļas 4. punktā noteikts, ka atbildību par administratīvo pārkāpumu mīkstina apstākļi, ja pie atbildības saucamā persona labprātīgi pieteikusies pirms izdarītā pārkāpuma atklāšanas.

[4.5] Ja pārbaudes laikā suns norāda uz kāda bērna personīgajām mantām, kas attiecīgi var liecināt, ka tur atrodas aizliegtās vielas, policijas darbinieki lūdz bērnu doties ārā no klases. Tad, piedaloties izglītības iestādes pārstāvim, policijas darbinieks aprunājas ar bērnu un lūdz labprātīgi izsniegt aizliegtās vielas, ja pie viņa tādas atrodas. Visbiežāk bērni paši labprātīgi uzrāda savas personīgās mantas un labprātīgi izsniedz aizliegtās vielas policijas darbiniekiem.

Gadījumā, ja bērns atsakās izsniegt aizliegtās vielas vai uzrādīt savas personīgās mantas, policijas darbiniekam, uzsākot administratīvā pārkāpuma procesu, ir tiesības veikt Administratīvās atbildības likuma 104. pantā minētās izmeklēšanas darbības, tostarp apskati, aplūkošanu, mantu un dokumentu izņemšanu. Administratīvās atbildības likuma 109. panta otrajā daļā noteikts, ka mantu apskate notiek tās personas klātbūtnē, kuras īpašumā vai valdījumā šīs mantas atrodas. Neatliekamajos gadījumos mantas var apskatīt bez to īpašnieka (valdītāja) klātbūtnes.

Pirms procesuālo darbību veikšanas policijas darbinieki sazinās ar bērna likumiskajiem pārstāvjiem, kurus informē par reida laikā konstatēto/iespējamo likumpārkāpumu un lūdz ierasties izglītības iestādē, lai piedalītos izmeklēšanas darbību veikšanā. Ja vecāki nevar ierasties, izmeklēšanas darbības tiek veiktas izglītības iestādes pārstāvja klātbūtnē, jo likumdevējs nav strikti noteicis obligātu tieši likumiskā pārstāvja klātbūtni, veicot izmeklēšanas darbības. Pirms izmeklēšanas darbību veikšanas bērnam un viņa pārstāvim tiek izskaidrotas procesuālās tiesības un pienākumi. Par visiem pieņemtajiem lēmumiem tiek informēti arī bērna likumiskie pārstāvji.

Administratīvās atbildības likuma 55. pants paredz ļoti plašu subjektu loku, kuri var pārstāvēt nepilngadīgo administratīvā pārkāpuma procesā. Savukārt 49. panta piektā daļa noteic, ka nepilngadīgās personas pratināšana ir izdarāma pārstāvja, bērnu tiesību speciālista, psihologa vai pedagoga klātbūtnē. Attiecībā uz citām izmeklēšanas darbībām – aptauja, aplūkošana, mantu un dokumentu izņemšana, datu iegūšana no elektronisko sakaru komersanta, apreibinošo vielu lietošanas pārbaude, ekspertīze – īpaša kārtība nav atrunāta. Tāpat procesuālās darbības veikšana ir pieļaujama bez nepilngadīgā pārstāvja klātbūtnes. Piemēram, no Administratīvās atbildības likuma 71. panta ceturtās daļas 2. punkta izriet, ka nepilngadīgā aizturēšanu var veikt bez tā pārstāvja klātbūtnes, taču par aizturēšanu obligāti paziņo nepilngadīgā pārstāvim. Tādējādi nepilngadīgā pārstāvja klātbūtne nav obligāta gadījumos, kad no likuma teksta skaidri izriet likumdevēja pilnvarojums amatpersonai rīkoties nekavējoties, negaidot pārstāvja ierašanos.

[4.6] Administratīvā pārkāpuma process tiek uzsākts uz amatpersonas iniciatīvas pamata, kad, veicot kontroles pasākumus izglītības iestādēs, Valsts policijas amatpersonas konstatē normatīvo aktu pārkāpumus vai iegūst ziņas par iespējamu administratīvo pārkāpumu, kas ir par pamatu procesa uzsākšanai.

[5] Valsts policija 2023. gada 22. novembrī atbildē Nr. 20/10/8/2/2-RRPnos/218382 (turpmāk – 22. novembra atbilde) sniedza informāciju par 2. iesniegumā norādītajiem apstākļiem.

[5.1] Saskaņā ar Valsts policijas prevencijas plānu 2023. gada 31. oktobrī 2. vidusskolā notika ar skolas vadību saskaņots reids ar mērķi atklāt bērnu izdarītos administratīvos pārkāpumus un noziedzīgos nodarījumus (narkotisko, psihotropo vielu lietošana/glabāšana, elektronisko cigarešu un tabakas izstrādājumu lietošana/glabāšana).

Reida laikā skolēni pēc policijas amatpersonu norādēm paši izlika savu somas saturu uz galda, sniedzot iespēju to apskatīt. Vienlaikus skolas pedagogi norādīja uz atsevišķiem bērniem (kas, iespējams, lieto elektroniskās smēķēšanas ierīces), kuriem palūgts izvilkēt bikšu kabatu saturu uz āru. Pārbaude notika pedagogu klātbūtnē, apskatot mantas, tualetes un iespējamās “slēpņu vietas” aiz radiatoriem, podiem, izlietnēm utt.

[5.2] Iesniegumā minētajā gadījumā atrastā elektroniskā smēķēšanas ierīce atradās sporta garderobē atvērtas sporta somas virspusē. Kopā ar pedagogiem identificēts somas īpašnieks, kurš, sniedzot paskaidrojumus, norādīja, ka elektroniskā cigarete pieder iesniedzējas dēlam. Bērns minēto apstiprināja, skaidrojot, ka elektronisko cigareti atradis uz ielas skolas teritorijā.

Administratīvā pārkāpuma process uzsākts policijas iecirknī uzreiz pēc reida.

[5.3] Administratīvās atbildības likuma 122. panta pirmajā daļā paredzētā lēmuma paziņošana “nekavējoties” ir nostiprināta Paziņošanas likuma 8. panta otrajā daļā, kas nosaka, ka dokuments, kas paziņots kā vienkāršs pasta sūtījums, uzskatāms par paziņotu astotajā dienā no dienas, kad tas iestādē reģistrēts kā nosūtāmais dokuments. Savukārt dokuments, kas nosūtīts uz oficiālo elektronisko adresi, uzskatāms par paziņotu otrajā darba dienā pēc tā nosūtīšanas. Gan iesniedzējai, gan pārējiem vecākiem informācija par uzsākto administratīvo pārkāpumu tika nosūtīta sākotnēji pa pastu, vēlāk elektroniski. Turklāt skolas administrācijas darbinieki solīja informēt vecākus par policijas reidu skolā un par atklātajiem likumpārkāpumiem.

Reidu laikā tiek veiktas apjomīgas pārbaudes, tādēļ nav iespējams tūlītēji informēt visus vecākus par bērnu izdarītajiem pārkāpumiem, kā arī nav iespējams nodrošināt visu vecāku klātbūtni paskaidrojuma sniegšanas laikā. Lai nodrošinātu efektīvāku procesu, policijas amatpersonas izmanto Administratīvās atbildības likuma 49. panta piektajā daļā nostiprinātas tiesības nepilngadīgu personu nopratināt psihologa vai pedagoga klātbūtnē. Arī šīs personas var uzdot jautājumus bērnam. Vienlaikus pēc pārkāpuma konstatēšanas tiek uzsākts administratīvais pārkāpuma process, kas pēc savas būtības ir paredzēts, lai pārbaudītu un pierādītu administratīvo pārkāpumu, kā arī lai dotu procesa dalībniekiem un to pārstāvjiem pienācīgu iespēju izteikt savu viedokli un iesniegt pierādījumus. Pēc uzsāktā procesa saskaņā ar Administratīvās atbildības likuma 41. pantu pie atbildības saucamajai personai un tā likumiskajiem pārstāvjiem ir tiesības izteikt lūgumus, iesniegt pierādījumus un iepazīties ar lietas materiāliem. Tikai pēc visas objektīvās informācijas iegūšanas un izvērtēšanas tiek lemts personai piemērot sodu vai administratīvā pārkāpuma procesu izbeigt.

[5.4] Reida laikā pedagogu klātbūtnē bērniem tika mutiski izskaidrotas tiesības, kā arī bērni tika informēti, par ko tiks uzsākts administratīvais pārkāpuma process. Skaidrots, ka arī par tukšu, nederīgu elektronisko cigarešu glabāšanu persona tiek saukta pie atbildības. Vienlaikus norādāms, ka informācija par pie atbildības saucamās personas tiesībām un pienākumiem ir ietverta paziņojumos par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu.

[5.5] Paskaidrojumi no bērniem tika pieņemti skolas administrācijas ierādītajā telpā kopā ar skolas personālu. Katra bērna nopratināšana savā telpā laika un reidā iesaistīto resursu dēļ nebija iespējama.

[6] 2023. gada 8. martā notika Labklājības ministrijas organizēta sapulce par Valsts policijas reidiem izglītības iestādēs, kurā piedalījās Tiesībsarga biroja, Valsts policijas un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas pārstāvji.

[7] Izvērtējot lietas faktiskos un tiesiskos apstākļus, kā arī pārbaudes lietas materiālus, sniedzu šādu atzinumu.

[7.1] Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48. pantā ir paredzēta bērna aizsardzība no smēķēšanas, alkoholisko un enerģijas dzērienu ietekmes, un tā pirmajā daļā noteikts, ka bērns nedrīkst smēķēt, lietot bezdūmu tabakas izstrādājumus, glabāt tabakas izstrādājumus, augu smēķēšanas produktus, elektroniskās smēķēšanas ierīces un to uzpildes tvertnes, kā arī glabāt un lietot alkoholiskos un enerģijas dzērienus.

Smēķēšana joprojām ir nozīmīgākais sabiedrības veselību ietekmējošais novēršamais riska faktors Latvijā. No Starptautiskā jauniešu smēķēšanas pētījuma 2018./2019. mācību gadā Latvijā veiktās aptaujas iegūtajiem datiem secināts, ka gandrīz divas trešdaļas jeb 63 % aptaujāto skolēnu neuzskata, ka atkarība var izveidoties pēc vienas cigaretes izsmēķēšanas, turklāt jauniešiem trūkst zināšanu par to, kādu iespaidu uz veselību atstāj elektroniskās smēķēšanas ierīces. 52 % no aptaujātajiem Latvijas skolēniem kaut reizi dzīvē ir lietojuši e-cigaretes, kas ierindo Latviju to valstu vidū, kurās šis rādītājs ir augstāks nekā vidēji Eiropas valstīs. Izplatītākie iemesli smēķēšanas uzsākšanai un regulārai smēķēšanai ir vēlme iederēties vienaudžu grupā un citu vienaudžu pamudinājums.¹

ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. panta pirmā un otrā daļa paredz, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm. Dalībvalstis apņemas nodrošināt ikvienam bērnam tādu aizsardzību un gādību, kāda nepieciešama viņa labklājībai, ņemot vērā viņa vecāku, aizbildņu vai citu par bērnu tiesiski atbildīgu personu tiesības un pienākumus, un šajā nolūkā veic visus attiecīgos likumdošanas un administratīvos pasākumus.

Nevar būt nekādu šaubu, ka smēķēšanas ierobežošana, tostarp veicot arī preventīvos pasākumus, ir valsts pienākums bērnu interešu nodrošināšanas kontekstā. Bērniem ir tiesības uz tīru, ar smēķēšanas dūmiem nepiesārņotu gaisu, un tādēļ pēc iespējas jāmazina apdraudējums bērnu un jauniešu populācijas veselībai un atkarības veidošanās risks, kā arī kancerogēnu un toksisku vielu papildu uzņemšanas risks. Tas savukārt ļaus ietaupīt veselības aprūpes finanšu resursus un ilgtermiņā pozitīvi ietekmēs valsts ekonomisko attīstību, saglabājot cilvēku veselību un darbaspējas.²

Problēma ar smēķēšanu skolas telpās pēdējā laikā ir arvien vairāk saasinājusies.³ Saprotams, ka bērnu saukšana pie atbildības par smēķēšanu nevar būt pašmērķis. Lai atturētu bērnus no smēķēšanas, primāri ir jāizglīto bērni par šīs rīcības kaitīgo ietekmi. Taču ir ļoti svarīgi pasargāt no tabakas izstrādājumu vai augu smēķēšanas produktu dūmu vai elektronisko smēķēšanas ierīču tvaiku iedarbības tos bērnus, kuri šos produktus nelieto. Līdz ar elektronisko smēķēšanas ierīču, kuru lietošanu ir grūti konstatēt, parādīšanos skolas vide būtu jāuzmana sevišķi rūpīgi, lai nesmēķējošie bērni (īpaši – jaunāka vecuma) netiktu

¹ Ministru kabineta 2022. gada 21. decembra rīkojums Nr. 967 "Par Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņem 2022.–2027. gadam".

² Likumprojekta "Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

³ Skat. publiski pausto informāciju, piemēram, LSM.lv 2021. gada 3. novembra raksts "«Uzostie skolēni»: Aktīvāk cīnās ar narkotikām skolās; bērnu vecāki – ne vienmēr saprotoši"; Vidzemes televīzijas 2022. gada 24. maija sižetu "Speciālisti: smēķēšana skolēnu vidū pieaug; smēķēšanas ierīces bērniem pērk pat vecāki"; Kurzemes TV 2022. gada 19. oktobra sižets "Mācību iestādes samierinās ar nepilngadīgiem smēķētājiem"; "900 sekundes" 2022. gada 6. maija sižets "Skolēni un smēķēšana: daudzi izvēlas pamēģināt, lai tikai iekļautos kādā bariņā"; utt.

mudināti lietot aizliegtas vielas. Ir bērni, kas pat izvairās apmeklēt skolas tualeti, jo citi to izmanto smēķēšanai.⁴

Līdz šim ir izskanējuši atsevišķi viedokļi, ka reidi skolās nebūtu rīkojami⁵, taču tas ir diskutabli. Tieši tāpēc, ka izglītības iestādei ir jābūt drošai videi bērniem, ir sevišķi svarīgi ierobežot kaitīgo vielu pieejamību skolā. Skolas darbiniekiem nav piešķirtas tiesības veikt procesuālas darbības (piemēram, apskatīt mantas, izņemt smēķēšanas ierīces), tādas ir tikai policijai. Izrietoši skolai ir ierobežotas iespējas patstāvīgi konstatēt un novērst iekšējās kārtības noteikumu un likuma pārkāpumus. Nav mazsvarīgi, ka šobrīd smēķēšana skolā iet plašumā, un bērni arvien nevērīgāk izturas pret noteikumiem, piemēram, smēķējot tualetēs un klasēs.⁶ Tādējādi arī nesmēķējošie bērni tiek pakļauti elektroniskās smēķēšanas ierīču tvaiku iedarbībai.

Atbilstoši Izglītības likuma 55. panta 8. punktam izglītojamam ir tiesības uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē un tās organizētajos pasākumos. Ir vispārzināms, ka smēķēšana ir kaitīga bērnu veselībai, un arī pasīvā smēķēšana ir uzskatāma par fizisku vardarbību pret bērnu (Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1. panta 11. punkts). Valsts policijas prakse rīkot reidus pēc izglītības iestādes aicinājuma ir vērtējama pozitīvi. Izglītības iestādes ir atbildīgas par bērniem drošu apstākļu nodrošināšanu, un tās vislabāk ir informētas par notiekošo skolas telpās. Izrietoši uz izglītojamo smēķēšanas vai citu vielu lietošanas gadījumiem izglītības iestādei ir pienākums reaģēt, tostarp arī ziņojot policijai par bērnu administratīvo pārkāpumu veikšanu, kuru atklāšana un novēršana nav izglītības iestādes kompetencē.

Arī izskatāmajos gadījumos reidi rīkoti pēc izglītības iestāžu iniciatīvas. Valsts policija 2023. gada 6. marta atbildē Nr. 20/10/6-RRPnos/49127 iesniedzējam arī skaidroja, ka sākotnēji Valsts policijas Siguldas iecirknī tika saņemts 1. vidusskolas 2022. gada 4. novembra iesniegums Nr. 1-8/73 ar lūgumu veikt profilaktiskus reidus 1. vidusskolas telpās neatļauto vielu meklēšanai. Iesniegumā tika norādīts, ka 1. vidusskolas Skolas padome ir izteikusi atbalstu policijas pārstāvju reidu veikšanai gan ar dienesta suni, gan regulāru profilaktisko reidu veikšanai skolas telpās.

[7.2] Tiesībsargs piekrīt Valsts policijas 13. marta atbildē ietvertajam skaidrojumam par reidu rīkošanas tiesisko pamatu. Likuma "Par policiju" 10. pants paredz policijas darbinieka pienākumus nodrošināt kārtību publiskās vietās, lai garantētu personu un sabiedrības drošību (1. punkts), novērst un pārtraukt administratīvos pārkāpumus (6. punkts), savu pilnvaru ietvaros atklāt noziedzīgu nodarījumu un administratīvo pārkāpumu cēloņus un tos veicinošos apstākļus un veikt pasākumus to novēršanai un piedalīties personu tiesiskajā audzināšanā (7. punkts). Reidi izglītības iestādēs ir šo pienākumu izpildei atbilstošs pasākums, jo tādējādi vienlaikus ar aizliegto vielu izplatības ierobežošanu bērniem tiek atgādināts par viņu pienākumiem un atbildību.

[7.3] Saskaņā ar likuma "Par policiju" 1. pantu policija ir apbruņota militarizēta valsts vai pašvaldības institūcija, kuras pienākums ir aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem.

Lai gan policijas kā valsts varas spēku apliecināšana, represīvas institūcijas tēls daļā sabiedrības bieži vien pamatoti kalpo kā iedarbīgs likumpārkāpumu novēršanas faktors, tomēr mūsdienīga policijas darba filozofija galvenokārt izpaužas kā policijas un

⁴ "Latvijas Avīze" 2023. gada 17. marta raksts "Sērga skolās. "Sēž uz poda un pīpē..." Policijas reidus skolās psihoterapeits vērtē kā nevajadzīgus".

⁵ Skat., piemēram, psihoterapijas speciālista Nila Konstantinova viedokli.

⁶ Turpat.

sabiedrības partnerība, risinot ar noziedzību un sabiedriskās kārtības traucējumiem saistītās problēmas. Eiropas Savienības valstīs pašlaik attīstās un iesakņojas praksē policijas darbības pieeja, ko dēvē par *community policing*. Viens no šī apzīmējuma tulkojumiem latviešu valodā ir “uz sabiedrību vērsta policija”. Tās pamatā ir atziņa, ka likumpaklausīgi iedzīvotāji ir ieinteresēti kārtības un mierīgas līdzāspastāvēšanas nodrošināšanā savā apdzīvotajā apvidū (teritorijā) un ir iesaistāmi šajā procesā. Savukārt policija, kā šīs sabiedrības profesionāli sagatavota daļa, sniedz profesionālu un kompetentu palīdzību vietējai sabiedrībai tās radušos drošības problēmu risināšanā, vada un koordinē šo procesu.⁷

Tas nozīmē, ka policijas amatpersonām ir izvirzīts augsts uzvedības standarts amata pienākumu izpildē. Par viņu darbu nebūtu jārodas šaubām. Sadarbošanās un izsmeltošas informācijas sniegšana ir jo sevišķi svarīga attiecībās ar bērniem, kuriem tikai veidojas dzīves pieredze.

[7.4] Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 78. pantam par smēķēšanu vai bezdūmu tabakas izstrādājumu lietošanu, par tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču vai to uzpildes tvertņu iegādāšanos vai glabāšanu, ja to izdarījis bērns, ir paredzēta administratīvā atbildība. Administratīvā pārkāpuma procesu par minēto pārkāpumu līdz administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanai veic Valsts policija vai pašvaldības policija (88. panta otrā daļa).

Apkopojot Valsts policijas 13. marta atbildē norādīto, reida laikā veiktās darbības notiek šādā secībā:

1) Policijas darbinieki ienāk klasē, iepazīstina ar sevi un paskaidro ierašanās mērķi. Bērnus informē, kādas darbības tiks veiktas, kādas funkcijas ir dienesta sunim, ko suns darīs pārbaudes laikā, kā būtu vēlams uzvesties. Ja kāds no bērniem baidās no suņa, viņš tiek aicināts paiet malā. Pārbaude notiek izglītības iestādes pārstāvja klātbūtnē.

2) Policijas darbinieki aicina bērnus labprātīgi izsniegt aizliegtās vielas, ja tādas ir. Pieņemot paskaidrojumu no bērna, tiek fiksēts, ka bērns aizliegtās vielas ir izsniedzis labprātīgi.

3) Suns kopā ar kinologu apstaigā telpu (klasi). Ja suns norāda uz izglītojamo vai viņa mantām, policijas darbiniekiem ir pamats uzskatīt, ka tur atrodas aizliegtās vielas. Bērnu aicina doties ārā no klases.

4) Piedaloties izglītības iestādes pārstāvim, ar bērnu veic pārrunas un aicina viņu labprātīgi izsniegt aizliegtās vielas. Nepastāv situācijas, kur pedagoga nav klāt.

5) Ja bērns atsakās izsniegt aizliegtās vielas vai uzrādīt savas personīgās mantas, policijas darbinieks uzsāk administratīvā pārkāpuma procesu. Par lēmumu uzsākt administratīvā pārkāpuma procesu policijas darbinieks informē bērnu mutiski, procesuāls dokuments var tikt sagatavots vēlāk. Bērna likumiskie pārstāvji tiek informēti par iespējamo pārkāpumu un lūgti ierasties izglītības iestādē. Ja pārstāvji ierasties nevar vai ir jāgaida, turpmākās izmeklēšanas darbības policija veic izglītības iestādes pārstāvja klātbūtnē.

6) Bērnā un viņa pārstāvim tiek izskaidrotas procesuālās tiesības un pienākumi. Procesa ietvaros tiek veiktas Administratīvās atbildības likuma 104. pantā minētās izmeklēšanas darbības – apskate, aplūkošana, mantu un dokumentu izņemšana. Pārmeklēšanu veikt nedrīkst. Priekšmetu (piemēram, elektronisko smēķēšanas ierīču) izvilšana no kabatas uzskatāma par izņemšanu Administratīvās atbildības likuma izpratnē.

⁷ Ministru kabineta 2016. gada 6. aprīļa rīkojums “Par Valsts policijas attīstības koncepciju”

7) Pastāvot aizdomām, ka bērns ir narkotisko vielu iespaidā, viņu nogādā medicīnas iestādē ekspertīzes veikšanai. Tādā gadījumā policijas darbinieki sazinās ar bērna pārstāvi, informē un lūdz ierasties. Ja likumiskie pārstāvji nevar ierasties, tad bērnu var pavadīt sociālais vai bāriņtiesas darbinieks, pedagogs.

[7.5] Tiesībsargs secina, ka Valsts policijas 2023. gada 13. marta atbildē norādītā darbību veikšanas kārtība lielākoties atbilst Administratīvās atbildības likuma prasībām un bērnu labāko interešu principam.

Vienlaikus ir saskatāmas arī nepilnības, kā arī no iesniegumiem un Valsts policijas 22. novembra atbildes izriet, ka praksē reidu laikā notiek būtiskas atkāpes no normatīvā regulējuma.

1) Administratīvās atbildības likuma 117. panta pirmās daļas 1. punkts nosaka, ka, iegūstot ziņas par iespējamu administratīvo pārkāpumu, amatpersona, ja nepieciešams, normatīvajos aktos noteiktās kompetences ietvaros pārbauda šīs ziņas un ne vēlāk kā triju darbdienu laikā no ziņu iegūšanas dienas pieņem lēmumu par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu.

Brīdī, kad amatpersonām rodas aizdomas vai tiek konstatēts, ka pie bērna atrodas neatļautas vielas/priekšmeti, ir uzsākams administratīvā pārkāpuma process. Valsts policija 2023. gada 8. marta sanāksmē paskaidroja, ka arī dienesta suņa norāde liecina par iespējamu pārkāpumu. Līdz ar to ir apspriežams, vai pēc suņa norādes būtu nekavējoties uzsākams administratīvā pārkāpuma process. Policijas atbilde liecina, ka tas nenotiek, jo pēc iziešanas no klases bērnam vēlreiz piedāvā iespēju uzrādīt savas mantas un labprātīgi izsniegt aizliegtās vielas. Tātad, ja bērns labprātīgi uzrāda somas saturu, tas notiek ārpus administratīvā pārkāpuma procesa. To pierāda arī iesniedzēja iesūtītā fotogrāfija un NPAIS⁸ dati – pret bērnu, kura somas saturs tiek apskatīts, administratīvā pārkāpuma process nebija uzsākts.

Kritiski vērtējams, vai somas satura uzrādīšana apstākļos, kad bērnu uzrunā policijas darbinieks, var būt patiesi labprātīga. Lai bērns varētu pieņemt patstāvīgu lēmumu par mantu uzrādīšanu vai neuzrādīšanu, viņam ir jāsniedz izsmeltošs skaidrojums par notiekošo – gan par tiesībām sazināties ar vecākiem, gan par tiesībām atteikties uzrādīt mantas, gan par turpmāko rīcību un sekām, ja bērns mantas neuzrādīs vai uzrādīs un tiks konstatētas aizliegtās vielas. Valsts policija norādīja, ka ar bērnu veic pārrunas, taču nav zināms, kāda informācija bērnam tiek sniegta.

Jāatzīst, ka nevar izslēgt iespēju bērnam labprātīgi uzrādīt mantu saturu ārpus administratīvā pārkāpuma procesa. Valsts policijas pārstāvji paskaidroja, ka dažkārt dienesta suns saldumus atpazīst kā elektroniskās smēķēšanas ierīces to saldās smaržas dēļ. Ja bērns apzinās, ka viņš nav veicis pārkāpumu, būtu nesaprātīgi jebkurā gadījumā uzsākt administratīvā pārkāpuma procesu tikai tādēļ, lai apskatītu mantu saturu un pārlicinātos, ka pārkāpums nav noticis.

2) No 1. iesniegumam pievienotā lēmuma par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu izriet, ka smēķēšanas ierīces atrašana notikusi plkst. 9.40, savukārt pats lēmums sagatavots plkst. 13.08, tātad vairāk kā trīs stundas vēlāk. Kā sanāksmē paskaidroja Valsts policijas pārstāvji, tas, ka lēmums sistēmā tiek ievadīts vēlāk, nenozīmē, ka amatpersona to nav pieņēmusi iepriekš, paziņojot par to mutiski. Proti, procesuālās darbības drīkst veikt tikai uzsākta procesa ietvaros, taču ērtības labad, lai nekavētos ar lēmuma sagatavošanu rakstiski, tas tiek pieņemts “galvā”.

⁸ Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma.

Lai gan policijas funkciju īstenošana nevar tikt pārmērīgi ierobežota ar formālu prasību izpildi,⁹ konkrētajā gadījumā apšaubāms, ka lēmuma pieņemšanas veids pilnībā atbilst bērna tiesībām un procesuālo tiesību normām.

Administratīvās atbildības likuma 122. panta pirmā daļa nosaka, ka lēmumu par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu nekavējoties paziņo pie atbildības saucamajai personai un arī tās pārstāvim, ja pie atbildības saucamā persona ir nepilngadīga. Šī likuma 121. panta pirmajā daļā ir noteikts lēmuma par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu saturs – lēmumā jānorāda lēmuma pieņemšanas laiks un vieta, administratīvā pārkāpuma izdarīšanas laiks, vieta, ziņas par administratīvā pārkāpuma izdarīšanas faktiskajiem apstākļiem, pierādījumi, kas iegūti līdz lēmuma pieņemšanas brīdim utt. Tātad, uzsākot procesu “galvā”, šī informācija būtu jāsniedz bērnam mutiski. Turklāt līdz ar administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu bērns ir pie administratīvās atbildības saucamās personas statusā un viņam ir Administratīvās atbildības likumā noteiktās tiesības, kas bērnam ir saprotami jāizskaidro. Ja par procesa uzsākšanu tiek paziņots mutiski, nav iespējams pārliecināties par likuma prasību izpildi. Tas, vai bērnam skaidrotas tiesības, nekādā veidā netiek fiksēts. Visbeidzot nav saskatāma arī objektīva nepieciešamība procesuālās darbības veikt steigšus, lai laika ekonomijas nolūkos lēmumu par procesa uzsākšanu gatavotu vēlāk.

Savukārt Valsts policijas 22. novembra atbildē ir nepārprotami norādīts, ka administratīvā pārkāpuma process uzsākts policijas iecirknī pēc reida, bet izglītības iestādē bērniem teikts, par ko tiks uzsākts process. Tātad bērni tika informēti tikai par ieceri uzsākt procesu. Minētais ir pretrunā apgalvojumam, ka procesu amatpersona uzsāk “galvā” un paziņo mutiski. Valsts policija ir atsaukusies uz Administratīvās atbildības likuma 117. panta pirmās daļas 1. punktu, kurā norādīts triju darbdienu termiņš lēmuma par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu pieņemšanai. Taču nevar piekrist, ka uzsākt administratīvā pārkāpuma procesus par reidos izglītības iestādē konstatētajiem pārkāpumiem būtu pieļaujams vairāku darbdienu laikā. Pirmkārt, bērnu labāko interešu prioritātes princips prasa, lai situācijā, kur bērns pieļāvis sodāmu pārkāpumu, pēc iespējas ātrāk tiktu iesaistīti viņa likumiskie pārstāvji gan emocionālās labbūtības, gan tiesību nodrošināšanas labad (skat. atzinuma nākamo apakšpunktu). Otrkārt, kā jau minēts, neuzsākot procesu, nav pamata bērnam nodrošināt pie administratīvās atbildības saucamās personas tiesības, kas pēc būtības var tikt uzskatīts par šī bērna tiesību pārkāpumu. Treškārt, neizbēgami rodas šaubas par policijas amatpersonu rīcības, kas atbilst izmeklēšanas un citu procesuālo darbību pazīmēm, tiesiskumu, ja tā tiek veikta ārpus administratīvā pārkāpuma procesa. Arī atbildē cita starpā ir minēts, ka amatpersonas bērnus pratināja, lai gan zināms, ka izglītības iestādē administratīvā pārkāpuma process vēl nebija uzsākts.

3) Reida 1. vidusskolā laikā pie viena no skolniekiem atrasta elektroniskā smēķēšanas iekārta, ko atbilstoši lēmumam par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu bērns izsniedza labprātīgi plkst. 9.40. Valsts policija norādīja, ka pirms procesuālo darbību veikšanas policijas darbinieki sazinājās ar bērnu vecākiem. Paskaidrojumi no bērniem bija pieņemti sociālo pedagogu, skolas direktora klātbūtnē. Par pieņemtajiem lēmumiem vecāki tika informēti.¹⁰ Savukārt atbilstoši iesniedzēja teiktajam policisti zvanīja vecākiem divas stundas vēlāk.

Komentējot 2. iesniegumā paustos iebildumus, Valsts policija skaidroja, ka reidu laikā nav iespējams nekavējoties informēt visus vecākus par viņu bērnu izdarītajiem

⁹ Augstākās tiesas 2021. gada 7. jūlija spriedums Nr. SKA-492/2021 (A420248019).

¹⁰ Valsts policijas 2023. gada 6. marta atbilde Nr. 20/10/6-RRPnos/49127.

pārkāpumiem. Vecāki tika informēti vēlāk, nosūtot lēmumus par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu (kā zināms, tie pieņemti policijas iecirknī pēc atgriešanās no reida, bet nosūtīti iesniedzējai pēc četrām dienām, kad lietas materiāli tika nodoti Administratīvajai komisijai).

Taču Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai Valsts policija skaidroja, ka vairākas Administratīvās atbildības likuma normas reglamentē procesuālo darbību veikšanas kārtību ar nepilngadīgajiem. Šeit minama Administratīvās atbildības likuma 49. panta piektā daļa, kurā noteikta nepilngadīgās personas pratināšana, kas ir izdarāma pārstāvja, bērnu tiesību speciālista, psihologa vai pedagoga klātbūtnē. Taču šīs normas mērķis nav reducēt nepilngadīgā pārstāvja klātbūtni tikai uz pratināšanu. Tādēļ citas Administratīvās atbildības likuma normas, kas tiešā veidā neparedz nepilngadīgā pārstāvja klātbūtni procesuālo darbību veikšanas laikā, ir jāinterpretē sistēmiski, īpaši ievērojot Bērnu tiesību aizsardzības likumā nostiprinātos pamatprincipus.¹¹

Tiesībsargs piekrīt, ka likumisko pārstāvju nekavējoša iesaiste pirms procesuālo darbību veikšanas ir svarīga, jo bērns brieduma trūkuma dēļ nespēj pilnvērtīgi saprast un īstenot savas tiesības procesā. Tomēr atšķirības dažādu Valsts policijas struktūrvienību un iesniedzēju paskaidrojumos ļauj izdarīt secinājumu, ka praksē pastāv dažāda pieeja, izvēloties saziņas ar bērna vecākiem laiku. Arī tiesībsargam sniegtajā Valsts policijas 13. marta atbildē pausts atšķirīgs viedoklis no Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai sniegtā Valsts policijas viedokļa par bērna likumisko pārstāvju piedalīšanās procesuālo darbību veikšanā nepieciešamību. Ir acīmredzami, ka Valsts policijā kā iestādē nepastāv vienots viedoklis par vecāku pieaicināšanas nepieciešamību, tāpat kā atšķiras izpratne par Administratīvās atbildības likuma normu un bērnu labāko interešu prioritātes principa piemērošanu. Jānorāda, ka pārstāvja klātbūtni pārkāpuma konstatēšanas brīdī nevar bērnam liegt, pamatojoties uz reida laikā konstatēto pārkāpumu apjomu vai nekonkretizētu nepieciešamību rīkoties nekavējoties.

Arī tad, ja bērna likumiskie pārstāvji tiek sazināti reida laikā, atbilstoši Valsts policijas skaidrotajam procesuālās darbības var tikt veiktas arī bez viņu klātbūtnes, ja pārstāvji nevar ierasties izglītības iestādē saprātīgā laikā. Tomēr nav skaidrs, cik ilgs laiks būtu uzskatāms par saprātīgu, lai gaidītu vecāku ierašanos. Ir saprotams, ka vairāku stundu gaidīšana nav lietderīga, taču vecākiem ierasties izglītības iestādē nekavējoties ir teju neiespējami.

4) Kā jau minēts iepriekš, administratīvā pārkāpuma procesā liela ievērība būtu jāpievērš pie atbildības saucamās personas tiesībām. Regulējums pieprasa, lai tiesības tiktu izskaidrotas, uzsākot administratīvā pārkāpuma procesu. Turklāt būtiski, lai tās tiktu skaidrotas bērnam draudzīgā valodā. Piemēram, saskaņā ar Administratīvās atbildības likuma 41. panta pirmās daļas 3. punktu pie atbildības saucamajai personai ir tiesības sniegt paskaidrojumus, proti, šīs tiesības bērns var arī neizmantot. Taču tiesībsarga redzeslokā nonākušajās lietās absolūtā vairumā gadījumu bērni sniedz paskaidrojumus, kas varētu liecināt par to, ka viņi to uzskata par pienākumu, nevis tiesību. Uz šī secinājuma pareizību norāda arī Valsts policijas 13. marta atbildē ietvertais formulējums: “Attiecīgi pieņemot paskaidrojumu no bērna, paskaidrojumā tiek fiksēts, ka bērns aizliegtās vielas ir izsniedzis labprātīgi. [...] bērna paskaidrojums tiek pievienots administratīvā pārkāpuma lietai”, kā arī 22. novembra atbildē norādītais: “paskaidrojums no nepilngadīgajām personām tika pieņemts”. Ņemot vērā, ka paskaidrojums var kalpot arī kā pierādījums vainīgumam, amatpersonām ir jānodrošina, lai bērna izvēle tādu sniegt būtu pārdomāta.

¹¹ Valsts policijas 2023. gada 28. februāra atbilde Nr. 20/CAnos/12942, kas sniegta Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai.

Taču praksē bērniem faktiski nav piedāvāta izvēle atteikties no paskaidrojumu sniegšanas. Vēl jo vairāk, paskaidrojumu sniegšanu Valsts policija 22. novembra atbildē nosauca par “nopratināšanu”.

Bērnu interesēm atbilstoši būtu sniegt rakstveida informāciju par viņa tiesībām bērnam draudzīgā valodā līdzīgi kā tas tiek darīts kriminālprocesā¹². Tādējādi tiktu gūta pārliecība, ka bērnam ir sniegtas briedumam atbilstošas ziņas, kuras viņš ir spējīgs saprast stresa apstākļos.

5) Iesniedzēja iesniegtajā fotoattēlā fiksēts, kā policijas amatpersona apskata skolēna somas saturu, ko viņš pats izrāda. Darbība notiek skolas gaitenī, un, lai gan tiešā tuvumā citas personas neatrodas, citiem skolēniem ir skaidri redzams notiekošais un, visticamāk, arī dzirdama skolēna saruna ar policistu.

Arī no Valsts policijas 22. novembra atbildes izriet, ka nebūt ne visu reidu laikā mantu apskate notiek saskaņā ar normatīvo regulējumu un ievērojot bērnu tiesības. Policija norādīja, ka pārbaudēs klasēs pēc amatpersonu norādēm bērni izlika somu saturu uz galda apskatei, dažiem bērniem tika lūgts izvilkt arī kabatu saturu. Ir acīmredzami, ka bērniem netika piedāvāts uzrādīt mantas apskatei labprātīgi – tā bija policijas darbinieku imperatīva prasība. Brīvprātības trūkums padara mantu apskati par izmeklēšanas darbību, kas veicama tikai administratīvā pārkāpuma procesa ietvaros. Uzmanība vēršama arī uz to, ka somu un kabatu saturs bērniem bija jāizliek uz galda un jāpadara redzams apkārtējiem. Bērnam somā var būt tādi priekšmeti, ko bērns citiem rādīt nevēlas, piemēram, sieviešu higiēnas priekšmeti, kontracepcijas līdzekļi vai medikamenti u.tml. Lai gan tiesību uz privāto dzīvi ierobežošana ir neizbēgama, amatpersonu rīcība nedrīkst radīt šo tiesību nesamērīgu aizskārumu. Minētais pilnībā neatbilst Valsts policijas apgalvojumam, ka mantu apskate notiek atsevišķā telpā izglītības iestādes pārstāvja klātbūtnē.

Tāpat Valsts policijas atbilde apstiprina iesniedzējas paskaidrojumu, ka somu satura apskate un elektroniskās smēķēšanas ierīces izņemšana notika bez bērnu klātbūtnes. Administratīvās atbildības likuma 109. panta otrajā daļā noteikts, ka mantu apskate notiek tās personas klātbūtnē, kuras īpašumā vai valdījumā šīs mantas atrodas; neatliekamajos gadījumos mantas var apskatīt bez to īpašnieka (valdītāja) klātbūtnes. Policijas atbildē teikts, ka “smēķēšanas ierīce atradās sporta garderobē atvērtas sporta somas virspusē”, taču nav ticams, ka bērns būtu aizmāšīgi atstājis aizliegtu priekšmetu savās mantās klajā redzamu tā, ka policijas un izglītības iestādes darbinieki būtu varējuši to nejauši uziet. Kopsakarā ar 2. iesniegumā minēto, ka visu bērnu somas bija atvērtas, ir jāsecina, ka policijas darbinieki bez bērnu piekrišanas un klātbūtnes ārpus administratīvā pārkāpuma procesa faktiski veikuši izmeklēšanas darbību.

6) Nav gūta pārliecība, ka policijas darbinieki procesuālo darbību ietvaros veiktu bērnu pārmeklēšanu, iztaustot ķermeni. Valsts policija paskaidroja, ka reidu laikā policijas darbinieki nav tiesīgi bērnus pārmeklēt iztaustot, administratīvā pārkāpuma procesa ietvaros viņi ir tiesīgi veikt tikai Administratīvās atbildības likuma 104. pantā minētās izmeklēšanas darbības: 1) aptauju; 2) pratināšanu; 3) aplūkošanu; 4) apskati; 5) mantu un dokumentu izņemšanu; 6) datu iegūšanu no elektronisko sakaru komersanta; 7) apreibinošo vielu lietošanas pārbaudi; 8) ekspertīzi.

7) Kā norādīja Valsts policija, pedagoga klātbūtne ir paredzēta tikai nepilngadīgā pratināšanā (Administratīvās atbildības likuma 49. panta piektā daļa). Līdz ar to var

¹² Kriminālprocesa likuma 60.² panta ceturrtā daļa: “Personai, tiklīdz tā ieguvusi tiesības uz aizstāvību, nekavējoties rakstveidā izsniedz un, ja nepieciešams, izskaidro informāciju par šā panta pirmajā, trešajā un 3.¹ daļā noteiktajām tiesībām. To, ka informācija ir izsniegta un, ja nepieciešams, tiesības izskaidrotas, persona apliecina ar savu parakstu.”

secināt, ka pārējās darbībās reida un administratīvā pārkāpuma procesa laikā pedagogs pilda tikai atbalsta funkciju. Proti, pedagogs nav tiesīgs pārstāvēt bērnu, aktīvi iesaistīties procesā, taču viņa klātbūtne var būt nepieciešama bērna morālajam atbalstam un, iespējams, liecību sniegšanai vēlāk lietas izskatīšanā. Vienlaikus būtu jāņem vērā, ka bērns pats var nevēlēties, lai viņa izglītības iestādes pārstāvis piedalās procesuālajās darbībās, un šādu bērna lūgumu nevajadzētu ignorēt.

Savukārt pedagogs ir jābrīdina par Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71. panta pirmajā un otrajā daļā noteikto aizliegumu izplatīt par bērnu informāciju, kas jebkādā veidā varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai, kā arī informāciju par bērnu, kurš izdarījis likumpārkāpumu.

8) Objektīvu informāciju par procesuālo darbību norisi var sniegt video vai audio ieraksts. To izmantot kā pierādījumu pieļauj Administratīvās atbildības likuma 101. pants (elektroniskie pierādījumi). Vislabāk, ja ierakstīšanu veiktu Valsts policijas amatpersonas. Taču nav arī saskatāmi šķēršļi atļaut bērnam veikt uz viņu attiecināmu procesuālo darbību norises audio vai video fiksēšanu. Tieši otrādi, šāda prakse būtu veicināma. Vienlaikus jāņem vērā, ka uz citiem bērniem attiecināmu darbību veikšanas ierakstīšanu (tostarp arī reida laikā klasē) ierobežo personas datu aizsardzības prasības, kā arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71. panta otrajā daļā ietvertais aizliegums izplatīt personiski iegūto informāciju par bērnu, kurš izdarījis likumpārkāpumu. Policijas darbiniekiem ir jāskaidro bērniem šie ierobežojumi audio vai video materiāla izmantošanai.

[8] Atzinuma iepriekšējos punktos atklātās neskaidrības un nepilnības liecina, ka vairākās darbībās ir nepieciešama vienota pieeja un skaidrs rīcības algoritms, lai bērnu tiesības un intereses tiktu nodrošinātas vislabāk, vienlaikus sekmējot arī administratīvā pārkāpuma procesa norisi. Dažāda tiesību normu un bērnu labāko interešu principa izpratne Valsts policijas amatpersonu kā tiesību normu piemērotāju starpā neizbēgami noved pie trūkumiem tiesību normu piemērošanā un izrietoši arī procesa dalībnieku un sabiedrības iebildumiem un neizpratnes par policijas darbu. Būtiski norādīt, ka atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹ panta pirmās daļas 17. punktam Valsts policijas amatpersonai, kura strādā ar bērniem, ir nepieciešamas speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā. Tātad ir sagaidāms, ka darbiniekiem, kas piedalās reidos, ir izpratne par bērnu labāko interešu nodrošināšanu.

Secināms, ka, lai arī pirms katra reida notiek instruktāža par policijas darbinieku iespējamo rīcību dažādās situācijās, tā nav pietiekama, lai amatpersonu rīcība būtu saskaņota un pilnībā atbilstoša tiesību normām. Līdz ar to ir nepieciešams izstrādāt vadlīnijas reidu rīkošanai. Arī Valsts policija piekritusi tam, ka nepieciešama iekšējā normatīvā akta izstrāde, lai, veicot pārbaudes izglītības iestādēs, nodrošinātu vienveidīgu normatīvajos aktos noteikto prasību ievērošanu visās Valsts policijas struktūrvienībās.

[9] Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65.² panta 3. punktā noteikto, ka tiesībsargs iesniedz priekšlikumus, kas veicina bērna tiesību ievērošanu, aicinu Valsts policiju **līdz 2024. gada 29. martam:**

1. Izstrādāt iekšējo normatīvo aktu (vadlīnijas), kas nosaka preventīvo kontroles pasākumu veikšanas kārtību izglītības iestādēs, ņemot vērā arī šī atzinuma 7.5. punktā secināto, proti:

1) izveidot vienotu bērniem sniedzamu informāciju par viņu tiesībām un pienākumiem reida laikā;

2) noteikt pieļaujamo laiku, kurā amatpersonai ir jāgaida bērna likumisko pārstāvju ierašanās;

3) skaidri definēt administratīvā pārkāpuma procesā veicamās izmeklēšanas darbības un aprakstīt to norisi;

4) nodrošināt, ka mantu apskate (procesa ietvaros vai ārpus tā) tiek veikta, ievērojot bērna tiesības uz privātumu, atsevišķā telpā vai vietā, kas nav pieejama personām, kas nepiedalās konkrētā bērna mantu apskatē;

5) informēt izglītības iestādes pārstāvjus par aizliegumu izplatīt informāciju par bērnu, kas izdarījis likumpārkāpumu, ja viņi piedalās procesuālajās darbībās.

2. Nodrošināt, ka lēmums par administratīvā pārkāpuma procesa uzsākšanu tiek sagatavots brīdī, kad amatpersona ir konstatējusi pamatu to uzsākt, un nekavējoties paziņots bērnam un viņa likumiskajam pārstāvim.

3. Izveidot vienotu bērnam sniedzamu rakstveida informāciju bērniem draudzīgā valodā par viņa tiesībām un pienākumiem administratīvā pārkāpuma procesā. Informatīvajā materiālā iekļaut informāciju arī par bērna tiesībām sazināties ar vecākiem pirms piekrišanas uzrādīt mantas apskatei, tiesībām veikt uz sevi attiecināmu procesuālo darbību video vai audio ierakstu, tiesībām atteikties no paskaidrojumu sniegšanas.

4. Aicinu arī nodrošināt, ka reidos izglītības iestādēs piedalās tikai tās policijas amatpersonas, kas ir apguvušas speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā.

Tiesībsargs

Juris Jansons